

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Yayın No. : 55

TÜRKİYE DİYANET
VAKFI

GÜNÜMÜZ DİN BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI VE PROBLEMLERİ
SEMPOZYUMU
(27 - 30 Haziran 1989)

SAMSUN — 1989

DİN BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARINDA KOORDİNE İHTİYACI

Doç. Dr. Ali TOKSARI

Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi

Günümüzde başta İslâm ülkeleri olmak üzere bütün dünyada İslâmî ilimler sahasında pek çok ilmî araştırmalar yapıldığı hepimizin malûmudur. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu değişik eğitim ve öğretim müesseselerinde yapılırken önemli sayılabilecek bir bölümü de diğer kuruluşlar veya özel şahıslar tarafından yaptırılmakta veya yapılmaktadır. Durum böyle olunca yapılan çalışmaların daha verimli ve disiplinli olabilmesi için ilmî çalışma yaptıran resmî ve özel kuruluşların kendi aralarında işbirliği yapması ve yapılan çalışmaların çok iyi koordine edilmesi ihtiyacı ister istemez gündeme gelmektedir. Nitekim Sempozyumumuzda sunulacak olan beş tane tebliğin doğrudan, bir kısmının da dolaylı da olsa problemlerimizle alakalı olması her alanda olduğu gibi İslâmî ilimler sahasındaki bilimsel araştırmalarda da işbirliği ve koordineye ihtiyaç hissedildiğini göstermektedir. Değişik yönleri ile ele alınacağını ümit ettiğimiz bu çok önemli husus hakkında ortaya konulacak kıymetli fikirlerden yararlanılarak vakit geçirilmeden resmî ve özel müesseseler arasında sıkı bir işbirliği ve koordineye gidilirse çok büyük bir boşluğun doldurulacağına inanıyoruz.

Bilindiği üzere ilmî araştırma yapan kişilerin çok değerli iki sermayeleri vardır. Bunlar emek ve zaman. Araştırmacı bu iki kıymetli sermayesini verimli alanlara yatırmak mecburiyetinde olduğu gibi, ilmî araştırma yaptıran resmî ve özel kuruluşlar da, araştırmacının bu iki önemli varlığını çok iyi kullanmak ve değerlendirmek zorundadırlar. Bir başka ifade ile harcanan emeğin boş yere gitmemesine dikkat edilmesi gerektiği gibi, geçen zamanların da bir daha geri dönmeyeceği hiçbir vakit hatırdan çıkarılmamalıdır. Nitekim Resulullah (s.a.v.) da : «İnsanların çoğunun aldandığı (ve kıymetini takdir etmediği) iki nimet vardır. Bunlar sağlık ve boş vakit.»⁽¹⁾ buyurarak yüce Allah'ın kullarına

(1) Buhârî, Sahih, R. bak 1; Tirmizî, Sünen. Zühd, 1, İbn Mace, Sünen, Zühd, 15.

ihvan ettiği sağlık ve zaman gibi iki değerli varlığın çok iyi kullanılarak kıymetlerinin bilinmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu bilgilerin işığında ifade etmek gerekirse bir sahada yapılan çalışmalarda kullanılan emek ve harcanan zamanın karşılığı alınabildiği ölçüde bu tür çalışmada amaca ulaşılmış ve verimli bir sonuç elde edilmiş demektir. İlm çalışmalarda emek kaybı ve zaman israfının önüne geçmenin cacerelerinin bağında ise, ilmî çalışma yaptırnan kurumlar arasında sıkı ve planlı işbirliği ile yapılan işlerin çok iyi koordine edilmesi gerekmektedir.

Biz, burada ideal olmakla birlikte bütün dnyadaki bilimsel çalışma yapan ve yaptırnan şahıs, kurum ve kuruluşlar arasındaki olması gereken işbirliği üzerinde duracak değiliz. Bu konu, daha geniş kapsamlı bir araştırmayı gerektirir. O bakımdan burada sadece Turkiye'de yüksek din eğitim ve ğretim yapılan yüksek ğretim kurumlarında yani İlahiyat Fakultelerinde yapılan ilmî araştırmalarda yapılmasına zaruret hissettiiimiz işbirliği ve bunların düzenlenmesi ile alâkalı birkaç önemli noktaya temas etmekle iktifa edeceğiz.

Bunları şu sekilde sıralamak mümkündür :

1. Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri :

Malm olduğu gibi ilmî muesseselerde adaya yüksek lisans ve doktora tez konusu verilirken dikkate alınan hususların başında bilimsel yenilik getirecek mahiyette ve orjinal sahalarda olması gibi noktalar gelmektedir. İslâmî ilimler sahasında dnyada şimdiye kadar hangi konularda yüksek lisans ve doktora tezi yapıldığı ve özellikle şu anda hangi mevzularda yapılıyor bu alanda bize zamanında yeterli bilgiyi verecek dnyada bir kuruluş olmadığı gibi, bu sahada doyurucu bir yayın da yoktur. Turkiye bazında meseleye baktığımızda da sadra şif verecek bir çalışmaya rastlıyamıyoruz. Bilindiği uzere lkemizde, Dnyada ve Turkiye'de yapılan bilimsel çalışmaları hakkında istenildiğinde bilgi verme gorevi YK Dökümantasyon Merkezi'ne verilmiştir. Bu merkezden anahtar kelime bilinip verildiği takdirde herhangi bir konu hakkında bilgi alınabiliyor. Bir de kitap veya makalenin adı bildirilirse bunların fotokopileri temin edilebiliyor. Dikkat edilecek olursa YK Dökümantasyon Merkezi'nin verebildiği bilgiler daha once yapılmış ilmî çalışmalara münhasırdır. Ayrıca bilebildiğimiz kadarı ile YOK Dökümantasyon Merkezi İslâm lkelerinde yapılan tezler de dahil bilimsel çalışmalardan ziyade Batı lkelerinde yapılan ilmî çalışmaları topladığını burada belirtmeliyiz. Bir başka ifade ile İslâmî sahada yapılan tez a-

İşmaları hususunda anılan merkezden bugünkü şartlarda yararlanma şansına maalesef fazla sahip değiliz. YÖK'ün Türkiye'de bulunan üniversitelerde yapılan bilimsel çalışmalarını duyurmayı temin gayesi ile «Bilimsel Yayınlar Kataloğu» adı altında bir katalog çıkarılarak bunları Üniversitelere göndermeyi planlayıp uygulamaya koyduğunu biliyoruz. Bu katalog ile de sadece daha önce yapılmış olan bilimsel çalışmaların üniversitelere duyurulması amaçlanmıştır. Ayrıca her yıl muntazaman çıkarılması gereken bu katalog, sadece 1982 ve 1986 yıllarında yapılan ilmi çalışmalarını kapsayacak şekilde sadece iki kere yayınlanabilmiştir.

Yukarıda kısaca arzetmeye çalıştığımız üniversitelerarası bilgi alış-verişindeki düzensizlikten üniversitelerin bir birimini teşkil eden İlahiyat Fakülteleri de kendi paylarını almaktadırlar. Biz, İlahiyat Fakültelerinin bağlı buldukları üniversitelerdeki Sosyal Bilimsel Enstitüler aracılığı ile yaptırılan yüksek lisans ve doktora tez konularının tesbiti hususunda fakültelerarası işbirliğini zaruri görüyoruz. Belki böyle bir işbirliğine Yüksek Öğretim Kanunu'nun çıkmasından önce gerek yoktu. Çünkü o tarihlerde ilahiyat sahasında sadece A.Ü. İlahiyat Fakültesi ile Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde doktora tezi yapılabiliyordu. Dolayısı ile bu iki fakültede bulunan aynı kürsünün öğretim elemanları, tez konusunun tesbiti hususunda daha kolay haberleşme imkânına sahip idiler. Şimdi ise hem İlahiyat Fakültelerinin sayısı arttı hem de her anabilim dalında tez yönetebilecek öğretim üyelerinin adedi çoğaldı.

Bugün Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinin bağlı buldukları üniversitelerdeki Sosyal Bilimler Enstitülerinde İlahiyat sahasında hangi konularda kimler yüksek lisans ve doktora tezi yapıyor bunları toplu halde bilen ne bir kuruluş ne de bir şahıs vardır. Bu yüzden öyle zannediyoruz ki, fakültelerin her anabilim ve bilim dalındaki öğretim elemanları yüksek lisans ve doktora tez konularının tesbitinde çok büyük sıkıntılar çekmektedirler. Çünkü hiç olmazsa Türkiye genelinde de olsa yeterli ön araştırma yapmadan bu tez konularının tesbiti birtakım mahzurları yanında getirmektedir. Bize göre bu sakıncaların başında şu iki husus gelmektedir. Herhangi bir bilim dalının daha önemli problemleri varken önemsiz veya az önemli konularda tez yaptırılması hatta bazan da tez konusu olmayacak bir mevzuun adaya verilme ihtimalinin mevcudiyeti birinci mahzuru teşkil etmektedir. Hiç şüphesiz böyle bir tez çalışmasında ise harcanan emek ve zamanın karşılığının alınamaması ile karşı karşıya gelmektedir. Bu da ilmi çalışma yapan veya yaptıran kişi ve kuruluşları, parasını kâr getirecek verimli sahalara yatırmamasını bilemeyen müteşebbis durumuna düşürmektedir. Arzedildiği

şekilde tez konularını tesbit etmenin ikinci ve daha büyük mahzuru ise, daha önce yeteri kadar işlenen veya o anda başka bir araştırmacı tarafından işlenmekte olan bir mevzuun tez konusu olarak verilme ihtimalidir. Bu şekilde tesbit edilen tez konusu üzerinde yapılan çalışma ise büsbütün emek ve zaman israfından başka bir şey değildir. Ayrıca böyle bir konuda tez yaptırılması iyi niyetli araştırmacı ve tez danışmanını birtakım şâibeler altına sokmaktadır. (Başkasının tezini çaldı, ondan intihalde bulundu v.s.)

Diyeceksiniz ki, yüksek lisans ve doktora tez konularının tesbiti hususundaki arzetmeye çalıştığımız mahzurlar nasıl giderilebilir, bu hususta ne şekilde bir yol izlenmelidir. İlahiyat Fakülteleri çerçevesinde aşağıda belirteceğimiz tarzda ele alındığı takdirde bu problemin çözüleceğine inanıyoruz.

Bilindiği üzere şu anda yürürlükte bulunan mevzuata göre İlahiyat Fakültelerinin bulunduğu yerlerdeki üniversitelerde yüksek lisans ve doktora tezlerini Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlükleri yaptırmaktadırlar. Bir İlahiyat Fakültesinin bulunduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü şimdiye kadar o Enstitüde yapılan ve halen yapılmakta olan tezlerin konularını, tezi yapanın adını ve hangi öğretim üyesinin danışmanlığında yapıldığını tesbit ederek bu özet bilgiyi İlahiyat Fakültelerinin bulunduğu diğer Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüklerine en seri haberleşme vasıtaları ile bildirilmelidir. Hiç şüphesiz tez konularının daha sıhhatli ve süratli bir şekilde uydurulmasında bilgisayardan yararlanılabilirse çok daha iyi olur. Bu da ancak en azından üniversitelerarası bilgisayar ağının kurulması ile mümkün olabilir. Şu anda böyle bir durum sözkonusu olmadığına göre bundan belki ileriki tarihlerde yararlanma imkânı olabilecektir. Ancak şu anda bazı Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüklerinin bilgisayar aldıklarını, diğer bir kısmının da alma teşebbüsü içinde olduklarını biliyoruz. Eğer zaman geçirilmeden daha önce yapılan ve şu anda yapılmakta olan tezlerin konuları, yapan ve tez danışmanının ismi ile tez konusunun özeti bilgisayarlara yüklenirse en azından diğer Enstitülere bu bilgiler gönderilirken veya araştırmacı başta olmak üzere diğer ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bu konuda bilgi istenildiğinde hem daha sağlıklı ve hem de daha seri bir tarzda bilgi verilme imkânı sağlanabilir. Bu bilgileri alan diğer fakültelerin bağlı bulunduğu üniversitelerdeki Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlükleri de zaman geçirmeden aldığı bilgileri Fakültelerdeki Bölüm Başkanlıklarına duyurmalıdır. Sonraki tarhlerde verilecek yüksek lisans ve doktora tezlerinin konuları da tesbit edilir edilmez zaman geçirilmeden derhal diğer İlahiyat Fakültelerinin bağlı bulunduğu Sosyal Bi-

İlimler Enstitüsü Müdürlüklerine duyurmalı, bu bilgiyi alan Enstitüsü Müdürlükleri de tez konusunu daha önce olduğu gibi Fakültelerdeki ilgili Bölüm Başkanlıklarına bildirmelidir.

İlahiyat Fakültelerinin bağlı bulunduğu Üniversiteler bünyesinde bulunan Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüklerince yüksek lisans ve doktora tez konularının karşılıklı bildirilmesi, aynı konunun ikinci kez işlenerek emek ve zaman israfının önüne geçilmesinin yanında birtakım yararları da yanında getirebilir. Bu gibi durumlarda her şeyden önce diğer fakültelerde bulunan ilgili öğretim elemanları ellerinde konu ile alakalı döküman varsa veya daha sonraki çalışmaları sırasında konu ile alakalı bilgi sahibi olurlarsa bu bilgileri tez yapan adaya haber verme imkânına sahip olurlar. Bir başka ifade ile böylece hem aynı konunun ikinci kez işlenmesi önlenerek emek ve zaman kaybına mâni olunacak hem de meslekdaşlar arasında işbirliği artarak karşılıklı meslekî dayanışma ve yardımlaşmalar temin edilecektir.

Tez mevzuu olarak tesbit edilen konuların bir listesinin Sosyal Bilimler Enstitülerinin çıkaracakları dergilerde verilmesinin teamül haline getirilmesi de bu konudaki eksiklikleri gidermeye yardımcı olacaktır. Nitekim Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bu uygulamayı sürdürmektedir. Yine mümkünse Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlükleri veya bir başka kurum (Türkiye Diyanet Vakfı olabilir.) her yıl çıkaracakları bültenler ile tez konuları hakkında kamuoyuna bilgi vermeleri uygun olacaktır.

2. Fakültelerin Aynı Anabilim veya Bilim Dalları Arasında Yapılacak Çalışmalarda İşbirliği ve Koordine!

Hepimizin de takdir edeceği gibi başta Kur'ân-ı Kerim ilimleri, Hadis, İslâm Hukuku, Kelâm ve İslâm Tarihi olmak üzere bütün dinî ilimlerin konuları fevkalâde geniş ve derindir. Bir araştırmacının bu ilimlerin hepsinde uzman olması mümkün olmayacağı gibi, bunlardan birisinin bütün problemleri derinliğine tetkik etmesine de ömrü kifâyet etmez. Meselâ yukarıda arzettiğim bilim dallarından İslâm Hukukunu ele alalım. Bir araştırmacı hayatı boyunca İslâm Hukukunun ibadetlerle ilgili yönünü mü inceleyecek, yoksa âile hukuku, miras hukuku, kamu hukuku, hukuk felsefesi, hukuk usulü, ceza hukuku, ceza usul hukuku v.s. bölümlerini mi inceleyecek. Bir araştırmacı arzedilen hukuk dalları hakkında lisans seviyesinde bilgi sahibi olmaya başlasa en azından böyle bir çalışma o kişinin 5-6 yılını alır. Bu bilim dallarından her birinin problemlerini bir araştırmacının hayatı boyunca incelemesi ise tek

kelime ile muhaldir. Nitekim bugün Hukuk Fakültelerinde ibadetlerin dışındaki diğer hukuk dallarından her birisi mustakil anabilim dalıdır. Aynı durum benim branşımı teşkil eden hadis için de söz konusudur. Her biri mustakil bir anabilim dalı olması gereken hadis metinleri, hadis usulü, hadis ricali, hadis tarihi, ihtilâfü'l-hadis, nâsih ve mensuh gibi kapsamı derin ve geniş olan konuların hepsi hakkında bir ilim yolcusunun uzmanlaşması ve bütün problemlerine vâkıf olması mümkün değildir.

Kısaca arzetye çalıştığımız İslâmî ilimler sahasında yapılacak araştırmalardaki bu mahzurların, ancak araştırmacıların kendi aralarında yapacakları sıkı işbirliği ile giderilebileceğine inanıyoruz. Bunun için tezler konusunda olduğu gibi bu sahada da iyi bir koordinenin zarurî olduğuna inanıyoruz. İnancımıza göre İlähiyat Fakültelerinde yapılacak çalışmaların İslâmî ilimlere katkısının daha çok olması isteniyorsa, bu fakültelerin aynı anabilim ve bilim dalları arasında işbirliği yapılarak kendi aralarında bir iş bölümü cihetine gitmelidirler. Bir başka ifade ile her fakültenin bir anabilim veya bilim dalı kendilerine bir çalışma alanı tesbit ederek, çalışmalarını bu sahada yoğunlaştırmalıdır. Yine örnek olarak İslâm hukukunu ele alalım. Herhangi bir İlähiyat Fakültesinin İslâm Hukuku anabilim dalının, çalışma alanı olarak aile hukukunu seçtiğini düşünelim. Artık bundan sonra o fakültenin İslâm Hukuku anabilim dalının öğretim elemanları çalışmalarını bu sahada yoğunlaştırmalıdır. Yazacakları makaleleri, kitapları, yaptıracakları yüksek lisans ve doktora tezlerini aile hukuku sahasına tahsis etmeleri gerekir. Arzetye çalıştığımız çalışma tarzının başarılı olabilmesi için, hiç şüphesiz aynı fakülteadaki bir anabilim dalındaki öğretim elemanlarının da kendi aralarında çalışacakları konuları alt bölümlere ayırmaları gerekmektedir. Tabii bir fakültenin İslâm Hukuku anabilim dalı aile hukuku konularını işlerken diğer fakültelerin İslâm Hukuku anabilim dalında kendilerine başka çalışma alanı sececeklerdir. İslâm Hukuku için ifade ettiklerimiz hiç şüphesiz diğer ilimler için de aynen geçerlidir. Her fakültenin anabilim veya bilim dalının inceleyeceği konular tesbit edilirken fakültelerin buldukları şehirlerin kütüphane özellikleri, buldukları yerlerdeki araştırma merkezlerinin durumu, öğretim elemanlarının şimdiye kadar yaptıkları çalışmalar v.s. gibi kriterler nazarı dikkate alınmalıdır. İzah etmeye gayret ettiğimiz hususların işlerlik kazanabilmesi için şu şekilde bir yol izlenebilir: Her İlähiyat Fakültesini bir anabilim veya bilim dalı gönüllü olarak fakültelerarası bu işlerin yürütülmesine öncülük ederek lokomotif görevi yapabilir. Bir başka ifade ile görevi üstlenen anabilim veya bilim dalı çalışmalarda bir nevi merkez vazifesi yaparak fakültelerarası işbirliği ve koordineyi sağlar.

Şayet bu teklifimiz geliştirilerek uygulamaya konulacak olursa İslâmî ilimler sahasında ülkemizde yapılacak çalışmalar çok daha verimli hale geleceğine inanıyoruz. Her fakültenin öğretim elemanlarının yaptıkları ve yaptıracakları çalışmalar sonuçta bir araya getirildiğinde bir bütünlük arzedecektir. Daha müşahhas bir ifade ile nasıl ki bir makinanın parçaları usulüne uygun bir şekilde bir araya getirilip yerli yerince monte edildiğinde makina çalışıyorsa, aynı şekilde Türkiye'de bulunan İlahiyat Fakültelerinde yapılan ve yaptırılan bilimsel çalışmalar birleştirildiğinde bunun İslâmî ilimlere daha çok katkısı olacak ve dolayısıyla bu şekilde yapılan çalışmalardan daha fazla kişi yararlanacaktır.

Sözünü ettiğimiz bilimsel çalışma tarzının başarılı olmasının en önemli şartlarından birisi hiç şüphesiz aynı anabilim veya bilim dalında çalışan araştırmacıların birbirlerini daha yakından tanımalarına bağlıdır. Bu da ancak Türkiye genelinde yapılan bilimsel toplantılar başta olmak üzere, konferans, seminer v.s. yollarla aynı anabilim veya bilim dalındaki öğretim elemanlarını sık sık bir araya getirmekle mümkün olabilir.

Yukarıda arzetmeye çalıştığımız hususların işlerlik kazanması şu an için mümkün değilse, en azından bir anabilim veya bilim dalındaki öğretim elemanlarından herbiri şahsî çalışmasını belirli bir sahada yoğunlaştırmalıdır.

3. Bir Fakültenin Anabilim ve Bilim Dalları Arasında İşbirliği ve Koordinasyon İhtiyacı :

İslâmî ilimler bir bütündür. Bir başka ifade ile İslâmî ilimlerde her bir ilim dalı bütünün bir parçası durumundadır. Bugün meselâ bir hadis ilmi olmadan, Tefsir, İslâm Hukuku, İslâm Tarihi, Kelâm, Mezhepler Tarihi ilimlerinde iyi bir verim elde edilemez. Bu bakımdan fakültelerde eğitim-öğretim yapılırken anabilim ve bilim dalları arasında iyi bir işbirliği ve koordineyi zarurî görüyoruz. Anabilim ve bilim dalları öğretim elemanları kendi aralarında bilgi alış-verişi içinde bulunarak öğrencilere birbirlerini tamamlayıcı bilgi vermelidirler. Meselâ bir nesih konusu işlenirken hadisci konunun hadis cephesini işlerken, Tefsir anabilim dalı öğretim elemanları tefsirle ilgili yönünü, İslâm Hukukçusu, usülle alâkalı cephesini, Dinler Tarihçisi de kendi açısından neshi öğrenciye anlatmalıdır. Hangi konularda işbirliği yapmaları gerektiğini belirlemek için bir fakültenin öğretim elemanları sık sık bir araya gelerek eğitim-öğretim ile alâkalı problemleri kendi aralarında tartışma-

ları gerekmektedir. Bunları soylerken hiçbir vakit öğrenciye tek tür bilgi verilsin; değişik fikirleri ihtiva eden bilgiler verilmesin şeklinde düşünmediğimizi burada belirtmeliyiz. Bizim inancımıza göre öğrencilere bilgi verilirken konu ile alakalı farklı fikirler anlatarak onların yorum yapmaları sağlanmalıdır. Bizim buradaki işbirliği ve koordineyen maksadımız, nesih örneğinde olduğu gibi, anabilim ve bilim dalları arasındaki müşterek ve birbirini tamamlayıcı konuları tesbit ederek bunlar hakkında öğrencilere doyurucu bilgi vermeyi sağlamaya yöneliktir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, İlahiyat Fakülteleri bütün modern araç ve gereçleri kullanarak basta eğitim-öğretim olmak üzere bütün bilimsel çalışmalarda çağın gerisinde kalmamak zorundadırlar. Bunun için de ilmi çalışmalar ve diğer hususlarda fakültelerarası sıkı bir işbirliği ve koordineye ihtiyaç vardır. Biz fazla vakit geçirilmeden fakültelerarası hangi konularda işbirliği yapılabilir ve bunların koordinesi ne şekilde sağlanmaktadır. Bu hususların tesbit edilerek üzerinde çalışılmaya başlanmasını lüzumlu görüyoruz. Bu konuda ilk adımı atması gerekenler ise İlahiyat Fakülteleri dekanlıkları ile Türkiye Diyanet Vakfı gibi kuruluşlardır.